

Ervin Hexner (Zabudnutý ekonóm)

Roman Holec

Filozofická fakulta UK a Historický ústav SAV Bratislava

Ekonomika krajiny je obyčajne úzko spätá s vývojom ekonomickej teórie. Tá spoluvytvára vývojové predpoklady a rámcové podmienky, nastavuje legislatívu i správanie sa štátu a súčasne reaguje na všetky globálne i regionálne poruchy ekonomického cyklu. Skutočnosť, že malá slovenská ekonomika sa vie v Ervinovi Hexnerovi pochváliť osobnosťou medzinárodného formátu, je dôsledkom hlavne toho, že väčšinu svojho produktívneho života strávil v USA a presadil sa v podmienkach najväčšej svetovej ekonomiky a v tvorivom prostredí najvýznamnejších ekonomických škôl.

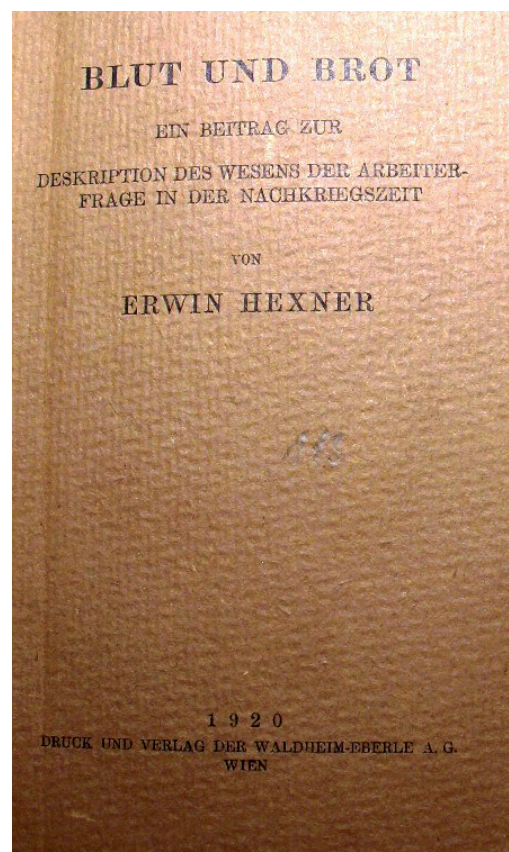
Foto: Štátny archív v Žiline, pracovisko L. Mikuláš

Ervin Pavol Hexner (1893 – 1968) pochádzal z rozvetvanej židovskej podnikateľskej rodiny v Liptovskom Mikuláši, kde bol otec Jakob hoteliérom. Podľa iných prameňov bol advokátom, čo nevyučovalo ani spojenie oboch profesií. Otec zomrel v septembri 1939, teda už počas existencie Slovenského štátu, matka Irena Teltschová v koncentračnom tábore roku 1945. Z bohato rozvetvanej rodiny sa uplatnili predovšetkým dvaja synovia. Syn Július vyštudoval chémiu a robil výskumy v oblasti éterických olejov. Syn Ervin študoval na stredných školách v Arade a chorvátskej Rijeke na právnickej akadémii v Prešove a na univerzitách v Kluži, Budapešti, vo Viedni a nakoniec v Bratislave, kde sa stal roku 1918 na novozaloženej Alžbetínskej univerzite doktorom práv. Ešte predtým v Kluži získal titul doktora politických vied. Údajne sa dal roku 1911 potajomky pokrstiť v evanjelickom kostole. To by vysvetľovalo, že počas prvej svetovej vojny pôsobil ako vojenský letec, čo bolo mimoriadne zriedkavým vojenským zaradením. Z vojenských dokladov vieme, že okrem maďarčiny, nemčiny a slovenčiny ovládal aj taliančinu. Neskôr sa naučil aj po francúzsky a anglicky.

V podmienkach novovzniknutého Československa začal najprv ako bankový úradník, neskôr vykonával súkromnú advokátsku prax. Prednášal na Univerzite Komenského a venoval sa predovšetkým hospodárskemu právu. Od roku 1931 učil už ako docent hospodárske právo na Právnickej fakulte v Bratislave. Publikačne bol mimoriadne plodným a všestranným autorom a čo len prehľad jeho názorov a tém by dokázal naplniť jednu vedeckú konferenciu.

V jednej z prvých svojich publikácií z roku 1920 pod názvom *Blut und Brot* zaujal Hexner stanovisko k sociálnej otázke, ku ktorej mal vždy blízko. Nepovažoval ju za riešiteľnú v pravom zmysle slova, ale všetkých idealistov a filantropov, ktorí sa dostávali cez hranice sociálnej reality, bolo podľa neho treba podporovať. Išlo o zaujímavý zoznam. Napr. o Rakúšana Josefa Poppera-Lynkeusa a jeho „všeobecnú výživovú povinnosť“ ako riešenie sociálnej otázky alebo o Lotyša Carla Balloda. Ten

v roku 1898 po prvý raz vydal svoje dielo *Der Zukunftsstaat. Wirtschaftliches Ideal und Volkswirtschaftliche Wirklichkeit*. Obhajoval tu myšlienku hospodárskeho systému, založeného na všeobecnej pracovnej povinnosti, ktorá mala zabezpečovať najnevyhnutnejšie základné potreby štátu. Po 5 – 6 rokoch výkonu takejto povinnosti mal každý dostať penziu vo výške dostatočnej pre život. Štát mal disponovať aj kolóniami, pre obyvateľstvo ktorých mala tiež platiť pracovná povinnosť, menej však už penzia. Sociálni demokrati tento projekt považovali za utopický a koloniálny. Výrobu luxusných výrobkov mala zabezpečovať súkromná sféra.

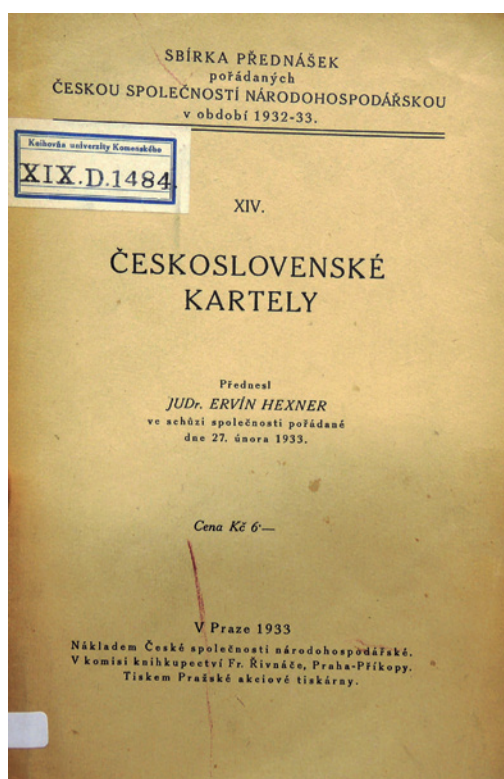
Hexner reagoval na socializačný pokus Jána Pálku a rozlišoval pod pojmom „socializácie podniku“ tri možnosti: zospoločenšenie hospodárskeho života, demokratizáciu podniku a účasť pracujúcich na čistom zisku podniku. Zospoločenšenie dával do súvislosti s mentálnou/psychickou výbavou robotníka a nepovažoval to za riešenie robotníckej otázky. Zastával názor, že socializácia v zmysle zospoločenšenia podnikov nebola možná. Inak to vyzeralo s demokratizáciou, teda so zvýšením podielu robotníkov na správe podniku, ktorú Hexner považoval za produktívnu a v praxi viackrát úspešne vyskúšanú. Zabezpečiť podiel robotníkov na čistom zisku už také jednoduché nebolo, napríklad už i preto, že robotník sa odmietal podieľať na prípadných stratách podniku. Tu sa Hexner odvolával na príklady niekoľkých československých ťažiarstiev, ktoré sa o niečo podobné v tomto období pokúšali.

Hexner v diele rozvádzal témy ako „psychológia más“, „duševný život robotníka“ a pod. Záverom publikácie bolo, že spoločnosť sa musí starať, aby urobila zadosť všetkým dôvodom zachovania ľudského života, ktoré sa javia ako nespochybniteľný kategorický imperatív. Išlo o príkazanie empirického oportunizmu, účelnosti a spravodlivosti ako v prakticko-sociologickom zmysle úzko previazaných pojmov.

Zastavil som sa podrobnejšie pri tomto diele, aby bolo vidieť cestu, ktorú musel Hexner vykonať, aby sa zo skromných podmienok a obmedzených ideových východiskových zdrojov dostal na najvyššiu úroveň medzinárodného diskurzu a dočkal sa zaslúženého uznania.

Hexnerovo slovenské pôsobenie je nerozlučne späté s Ústredným združením slovenského priemyslu. Prešiel tu viacerými funkciami, od roku 1931 zastával post generálneho tajomníka a pravidelne analyzoval stav hospodárstva na Slovensku, a to aj v jeho najširších sociálnych súvislostiach. Odmietal pesimistický pohľad na Slovensko ako chudobnú krajinu, rovnako eufóriu tvrdení, že ide o krajinu neobmedzeného prírodného bohatstva. Napriek obdivuhodnej všestrannosti sa postupne vypracoval na uznávaného experta v oblasti priemyselných kartelov a od roku 1936 bol riaditeľom pražského železiarskeho kartelu. Zastupoval Československo vo vedení medzinárodného oceliarskeho kartelu. Pracoval v Českej spoločnosti národohospodárskej i v Živnobanke, kde ekonomicky rástol po boku Antonína Bascha. Bol členom viacerých orgánov, napr. členom výkonného výboru Československých štátnych dráh, členom vládneho výboru pre reformu verejnej správy a mnohých ďalších. V politike bol priaznivcom agrárnej strany a podporoval Milana Hodžu, medzi jeho priateľov sa radil Jan Masaryk.

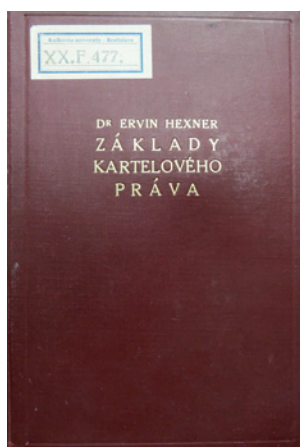
Bol veľkým priaznivcom kartelov, čo do značnej miery korešpondovalo aj s názormi Imricha Karvaša. Na rozdiel od neho však vyvíjal na pôde kartelov, na celoštátnej i medzinárodnej úrovni, a v ich záujme aj konkrétne organizačno-podnikateľské aktivity a zaoberal sa aj teoretickou činnosťou. Kartely považoval za „štrukturálny typ dnešného

hospodárskeho života“. Odmietal stavať ich proti konzumentom a obhajoval ich funkciu proti početným politicky i sociálne motivovaným útokom. Podniky sa združovali do kartelov, aby využili špecifické výhody ľudskej i finančnej akumulácie. Zjednodušené: v karteli je menej ľudského egoizmu a rovnako menej individuálnej zodpovednosti. Namiesto možnosti vyššieho zisku ponúka kartel nižšiu mieru rizika. Hexner viedol systematický zápas proti rakúskemu dedičstvu, v zmysle ktorého sa kartely vnímali ako čosi nemravné, ako „koniec koncov škodlivý jav“.

Zdroj slovenských ekonomických problémov videl v dopravnej infraštruktúre, v ekonomickom zaostávaní južných slovenských okresov, v štruktúre verejných objednávok, ale vnímal i problémy tzv. tichej nezamestnanosti a prepolitizovanej verejnej správy. Poslednej pripisoval veľký význam pri podpore podnikania a každú jej neintervenciu považoval za intervenciu v prospech silnejšieho podnikateľského subjektu. Zlá verejná správa mohla byť aj hrozbou demokracie. Modernú verejnú správu vnímal ako jednu z kľúčových potrieb československého štátu a v súvislosti so špecifickými slovenskými problémami uvádzal ako príklad francúzsky vzor umožňujúci produktívnu spoluprácu viacerých susedných obcí. Veľkú pozornosť venoval charakteru priemyselnej politiky a uvedomoval si v súvislosti s priemyslom nielen ekonomické, ale i civilizačné faktory: „Neni sporné, že ku príkladu desať priemyselných podnikov by od základu zmenilo civilizačnú tvár Oravy, východného Slovenska alebo Podkarpatskej Rusi.“

V roku 1939 Hexner emigroval pred expanzívnym fašizmom do USA a pôsobil tam najprv ako právnik, potom ako profesor v univerzitnom

prostredí na University of North Caroline, kde sa sústredil na medzinárodné hospodárske vzťahy. Začal sa venovať skôr makroekonomickým problémom a svojou knihou o oceliarskom karteli (*The International Steel Cartel*) a ďalšou o medzinárodných karteloch (*International Cartels*), ktoré vychádzali vo viacerých vydaniach, sa stal uznávaným expertom.

V júli roku 1944 sa zúčastnil ako zástupca Československa a jeho exilovej vlády na zakladajúcej konferencii Medzinárodného menového fondu v Bretton Woods. V delegácii bol okrem Hexnera aj minister financií Ladislav Feierabend, jeho zástupca Jan Mládek, predstaviteľ československých podnikateľských kruhov a profesor na Columbia University Antonín Basch a diplomat Josef Hanc. V Bretton Woods boli schválené stanovky Medzinárodného menového fondu a Medzinárodnej banky pre obnovu a rozvoj (neskôr Svetová banka) a podpísané tzv. Brettonwoodske dohody o novej koncepcii peňažného systému v povojnovom svete. Jej podstatou bolo napojenie amerického dolára na zlato a všetkých ostatných mien na dolár. Hexner sa podieľal na ich príprave.

Úloha Ervina Hexnera v Bretton Woods však bola podstatne väčšia ako len členstvo v československej delegácii. Spolu s Grékom Kryiasom Varvaresosom a Nórom Wilhelmom Keilhauom patrili ku vplyvným spravodajcom z rokovania výborov na nižšej úrovni, závery ktorých potom predkladali nadriadeným komisiám a mohli bezprostredne ovplyvňovať kreovanie jednotlivých finálnych uznesení. Tak napríklad pamätníci hodnotili Hexnerovu úlohu v treťom výbore nazvanom *Organization and Management of the Fund* vedenom

brazílskym ministrom financií Arthurom de Souza Costom. Ten nechával rokovaniam veľmi ľahký priebeh, minimálne do nich zasahoval a spoliehal sa na spravodajcu Ervina Hexnera.

Ako praktický ekonóm zostal v období 1946 – 1958 v rôznych funkciách pracovať vo vedení Medzinárodného menového fondu a Svetovej banky. Na svoju vlasť nezabudol a po vojne spolupracoval s exilovou radou slobodného Československa. V šesťdesiatych rokoch prednášal ako profesor na Pennsylvania State University, kde pôsobil vo vedúcich štruktúrach univerzity a kde ho roku 1964 emeritovali.

Hexner v sebe spájal ekonomickú teóriu i podnikateľskú prax. Bol propagátorom i zástancom záujmov silných finančných skupín v oblasti ťažkého priemyslu, od ktorého odvíjal hospodársku silu štátu. Odmietal vidieť v karteloch škodlivý faktor v ekonomike, boli podľa neho úplne legitímnou hospodárskou jednotkou. Ešte v ČSR napísal knihy o kartelovom a pracovnom práve, v USA sa venoval medzinárodným, najmä železiarskym kartelom, zahraničnému obchodu, právnym základom medzinárodného menového fondu, ale aj filozofickým problémom a metódam práce medzinárodných organizácií. Jeho knihy o karteloch (*International Steel Cartel*, *International Cartels*, *National Interest and International Cartels*) boli medzi rokmi 1945 a 1971 vydávané v neustále nových vydaniach a prekladané do mnohých svetových jazykov.

Hexner bol jedným z prvých československých ekonomickým inštitucionalistov (po Cyrilovi Čechrákovi) a z tejto pozície odmietal neoklasickú ekonómiu. V súvislosti s veľkou hospodárskou krízou neskúmal jej príčiny, ale zaoberal sa hľadaním východísk z nej; „Hovorí sa, že krízu možno liečiť dvojakým spôsobom: buď podporou súkromného podnikania, a to preto, aby v hre hospodárskych síl sa ľahšie preklenulo obdobie depresie obdobím vzostupu, alebo priamym bojom verejnej správy, radikálnym vybudovaním štátneho hospodárstva a postupným nahradzovaním súkromného hospodárstva verejnou rukou.“ Hexner sa neprikláňal ani k jednej z možností, obe skúmal v širokom inštitucionálnom rámci a išlo mu vždy o koncepčné systémové kroky. Bol priaznivcom dlhodobého prognózovania a krátkodobého decentralizovaného plánovania. Odmietal mesianistickú vieru v plánované hospodárstvo. Primerane tomu ani štátne vlastníctvo podnikov nepovažoval za najšťastnejšie riešenie.

Hexner zomrel v máji roku 1968. V USA sa údajne udeľovala Cena Ervina Hexnera (*Erwin Hexner Award*) za výsledky v makroekonomike, nijaké detaily sa nám však nepodarilo zistiť. Nič nevieme ani o jeho rodine, akurát že v roku 1922 sa oženil s Gertrúdou Sternovou, ktorá zomrela roku 1967. Mal dvoch synov, Peter bol v čase otcovej smrti dôstojníkom chemických jednotiek americkej armády, Thomas pokračoval v šľapajach otca a ako manažér pôsobil v Pakistane. Rovnakou cestou sa dal aj vnuk Thomas, ktorý bol členom poradcovského tímu viacerých amerických prezidentov.

